

VU Research Portal

Hoe te reageren op de allerergste misdaden?

Meijer, S.; Bont, T.

published in

Hoe te reageren op misdaad? Op zoek naar de hedendaagse betekenis van preventie, vergelding en herstel 2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Meijer, S., & Bont, T. (2013). Hoe te reageren op de allerergste misdaden? In J. W. Ouwerkerk, T. Wit, de, J. A. A. C. Claessen, P. Jacobs, & S. Meijer (Eds.), *Hoe te reageren op misdaad? Op zoek naar de hedendaagse betekenis van preventie, vergelding en herstel* (pp. 119-130). SDU.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Hoe te reageren op de allerergste misdaden?

Over de rol van vergelding en beveiliging bij de levenslange gevangenisstraf

Mr. Tim de Bont & mr. dr. Sonja Meijer

1 Inleiding

Hoe dient een samenleving te reageren op misdaad? En – in het verlengde hiervan – hoe dient een samenleving te reageren op de allerergste misdaden die zij kent? De ultieme sanctie die daarvoor in Nederland kan worden opgelegd, is de levenslange gevangenisstraf. Over het wezen van deze straf bestaat al lange tijd discussie onder politici, advocaten, rechters en (gedrags)wetenschappers. Zo is de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van mening dat levenslang daadwerkelijk levenslang is. Volgens hem is ‘van terugkeer in de samenleving (...) geen sprake, tenzij in een uitzonderlijk geval aan een levenslanggestrafte gratie wordt verleend’.¹ Tegelijkertijd eist de Hoge Raad in navolging van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) dat veroordeelden tot een levenslange gevangenisstraf perspectief op invrijheidstelling wordt geboden.² Over de mate van perspectief en de wijze waarop dit moet worden geboden, bestaat thans binnen verschillende nationale en internationale fora discussie.³ Er is inmiddels een vrij breed draagvlak voor de gedachte dat de wijze van executie van de levenslange gevangenisstraf in Nederland aanpassing behoeft.⁴ Ook wij zijn deze mening toegedaan. In deze bijdrage onderbouwen wij dat standpunt en geven wij aan hoe die aanpassing onzes inziens vorm zou moeten krijgen.

Mede gezien het thema van het ‘Misdadcongres 2012’ hebben wij ervoor gekozen ons standpunt nader te beargumenteren aan de hand van de doelen van vergelding en beveiliging. Deze doelen komen in de rechtspraak en literatuur, afzonderlijk of in combinatie, naar voren als de belangrijkste redenen om een levenslange gevangenisstraf op te leggen. In paragraaf 2 worden ter illustratie enkele uitspraken aangehaald waarin deze doelen duidelijk naar voren komen. Vervolgens bekijken we op welke wijze vergelding en beveiliging een rol spelen bij de uitvoering van de straf (par. 3). In paragraaf 4 betogen

1 *Kamerstukken II* 2011/12, 24 587, nr. 464 (brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 16 april 2012).

2 HR 16 juni 2009, *NJ* 2009, 602, m.nt. P.A.M. Mevis; EHRM 17 januari 2012, nrs. 66069/09 en 130/10 en 3896/10, «EHRM» 2012/65, m.nt. H. van der Wilt (*Vinter e.a. t. Verenigd Koninkrijk*); EHRM 11 april 2006, nr. 19324/02 (*Léger t. Frankrijk*); EHRM 12 februari 2008, nr. 21906/04 (*Kafkaris t. Cyprus*) en EHRM 2 september 2012, nr. 36295/02 (*Iorgov II t. Bulgarije*).

3 Meer duidelijkheid wordt mogelijk geschapen door de uitspraak van de Grote Kamer van het EHRM inzake *Vinter*. Ten tijde van het schrijven van dit artikel was de uitspraak nog niet bekend.

4 Zie o.m. www.forumlevenslang.nl, het advies van de RSJ d.d. 1 december 2006: *Levenslang, Perspectief op verandering* (te vinden op www.rsj.nl) en de themauitgave van *Justitiële Verkenningen* over de levenslange gevangenisstraf (afl. 2, 2013).

wij dat deze strafdoelen geen statische factoren zijn en dat de huidige wijze van tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf te weinig recht doet aan die constatering. Deze conclusie maakt dat aanpassing daarvan gewenst is. In paragraaf 5 concretiseren wij de aanpassing die ons voor ogen staat.

2 De oplegging en motivering van de levenslange gevangenisstraf

Bij het opleggen van een levenslange gevangenisstraf is een rechter in beginsel niet gehouden te expliciteren met welk doel hij deze sanctie oplegt. Anders is dat in bijvoorbeeld Engeland waar een *discretionary life sentence*⁵ uit twee delen bestaat, namelijk een deel dat dient ter vergelding (ook wel de *punitive period* of *tariff* genoemd) en een deel dat dient ter beveiliging (*security period*). De bepaling van de duur van het eerste deel staat ter discretie van de rechter die de straf oplegt. Dit deel van de straf moet geheel ten uitvoer worden gelegd. Of de levenslanggestrafte daarna gedetineerd moet blijven, is afhankelijk van diens gevaarlijkheid.⁶

De oplegging van de levenslange gevangenisstraf lijkt evenwel met name bedoeld als vergelding en bovendien om de samenleving te beschermen tegen de dader (speciale preventie).⁷ Ook in de literatuur worden deze twee doelen vaak genoemd.⁸ Ter illustratie van de wijze waarop deze doelen een rol spelen bij de oplegging van de levenslange gevangenisstraf hebben wij hieronder enkele citaten uit rechterlijke uitspraken opgenomen.⁹ Het gaat voor het betoog dat wij houden te ver om een uitputtende analyse van de diverse strafmotiveringen te geven. De nadruk die vergelding en beveiliging in de strafmotivering krijgen, betekent uiteraard niet dat daarnaast niet tevens andere strafdoelen – zoals generaal afschrikking en normbevestiging – aan de orde kunnen zijn. Een zaak waarin het recidivegevaar en de beveiliging van de maatschappij met name bepalend lijken te zijn geweest voor het opleggen van de straf betreft de strafzaak tegen Mohammed B., de moordenaar van Theo van Gogh. De rechtbank nam namelijk als uitgangspunt dat ‘ook bij de meest ernstige misdrijven betekenis toekomt aan het inzicht dat de pleger van die misdrijven, vanuit overwegingen van humaniteit, in beginsel het perspectief moet worden geboden dat hij op enig moment weer in de samenleving terug zal kunnen keren.’ De rechtbank vond echter dat in dit geval ‘vanuit oogpunt van speciale

5 In Engeland wordt onderscheid gemaakt tussen de *mandatory life sentence* (die een rechter in bepaalde gevallen verplicht is op te leggen) en de *discretionary life sentence* (waarvan de oplegging ter keuze aan de rechter staat).

6 Van Hattum (2005) en Gaarhuis (2007).

7 Men kan van mening verschillen over de vraag in hoeverre vergelding een strafdoel is. Het gaat het bestek van deze bijdrage te buiten om daar uitgebreid op in te gaan. Wij gebruiken hier het woord ‘doel’ om aan te geven wat de rechter in zijn motivering als reden heeft opgenomen om levenslang op te leggen. Wij sluiten ons daarbij aan bij de opvatting van Knigge dat straffen neerkomt op vergelden. Het is primair een emotionele, irrationele daad. Hij ziet vergelding echter niet als doel, maar als kenmerk van de straf. Het gaat om niet meer dan een feitelijke constatering. Knigge (1988), 8 en 14.

8 Bijvoorbeeld Bleichrodt (2006), 10 en 11. Zie ook Van Hattum (2005), 243. Zie tevens de conclusie van A-G Jörg voor HR 17 november 2009, ECLI:HR:2009:BI2315 onder punt 77 e.v.: ‘Van belang is om in dit verband acht te slaan op de drie belangrijkste te onderscheiden functies van de levenslange gevangenisstraf: de vergelding van begaan onrecht, de beveiliging van de maatschappij (speciale preventie) en de demonstratie van de norm (generale preventie).’

9 Het betreft een selectie uit uitspraken van rechtbanken, gerechtshoven en de Hoge Raad na grofweg 2000 waarin in enig stadium een levenslange gevangenisstraf was opgelegd.

preventie' er 'geen reëel uitzicht bestaat op resocialisatie van verdachte en terugkeer in de samenleving zonder dat dit een onaanvaardbaar gevaar met zich mee brengt'. Mitsdien besloot de rechtbank aan Mohammed B. een levenslange gevangenisstraf op te leggen vanwege de noodzaak tot beveiliging van de samenleving.¹⁰

De wens tot beveiliging kwam eveneens duidelijk aan de orde in de strafzaak tegen Monique B. die door de rechtbank werd veroordeeld wegens de moord op een oudere vrouw die zij in het kader van thuishulp jarenlang had verzorgd. De rechtbank achtte geen concrete indicaties voor de oplegging van de maatregel van terbeschikkingstelling aanwezig en vond dat een tijdelijke gevangenisstraf onvoldoende recht deed aan de met de beveiliging van de maatschappij 'gemoeide belangen'. De rechtbank woog die belangen zwaarder dan het belang van de verdachte 'om uit een oogpunt van vergelding niet anders dan een tijdelijke gevangenisstraf opgelegd te krijgen' en legde levenslang op. In hoger beroep werd dit oordeel vernietigd en kwam het gerechtshof tot een strafoplegging van zestien jaren. Het hof deelde de opvatting van de rechtbank dat de verdachte in staat moest worden geacht nogmaals een dergelijk feit te plegen niet.¹¹

In de strafzaak tegen Daniel S., die in Engeland in 1978 al tot een levenslange gevangenisstraf wegens moord was veroordeeld en wederom werd verdacht van een moord, vond het Gerechtshof Leeuwarden dat er een gerede kans op zeer ernstige recidive was. Het hof overwoog dat zowel vergelding als afschrikking van anderen als strafdoel een zeer lange gevangenisstraf rechtvaardigden. Bij de keuze om levenslang op te leggen speelde vervolgens een rol dat:

'verdachte onvoldoende inzicht heeft willen geven in zijn persoonlijkheid en geestvermogens. Aan een psychologische en/of psychiatrische rapportage heeft hij geen medewerking willen verlenen. Het hof moet het er bij gebreke van aanwijzingen van het tegendeel voor houden dat hem de bewezen verklaarde feiten volledig moeten worden toegerekend. Er is bij dit alles voorshands geen enkel aanknopingspunt voor de verwachting dat de recidivekans door behandeling of door enkel tijdsverloop zal verminderen. Bij deze stand van zaken kan naar de inschatting van het hof geen termijn worden bepaald waarop de kans op herhaling van levensdelicten of andere geweldsdelicten naar redelijke verwachting zal zijn afgenomen en dat verdachte geen gevaar meer oplevert voor de samenleving.

Hieruit volgt dat de bescherming van de maatschappij tegen deze dader voorrang dient te hebben boven het perspectief van vrijlating op enige termijn en dat derhalve terugkeer in de samenleving onaanvaardbaar is. Dit leidt tot de conclusie dat het oordeel van de rechtbank moet worden gevolgd, met dien verstande dat niet met een tijdelijke vrijheidsstraf van zeer lange duur kan worden volstaan, maar dat een levenslange gevangenisstraf moet worden opgelegd.¹²

10 Rb. Amsterdam 27 juli 2005, ECLI:NL:RBAMS:2005:AU0025.

11 Hof 's-Gravenhage 23 maart 2011, ECLI:NL:GHSGR:2011:BP8649.

12 Hof Leeuwarden 22 december 2006, ECLI:NL:GHEE:2006:AZ5123.

Een goed voorbeeld van een casus waarin de vergelding van doorslaggevende betekenis is geweest vormt het arrest van het Gerechtshof Amsterdam inzake Lucia de B. (gewezen na cassatie, doch inmiddels ‘achterhaald’ door de vrijspraak na herziening). Het hof oordeelde met zoveel woorden dat een levenslange gevangenisstraf ‘uit het oogpunt van vergelding’ was geïndiceerd zonder daarbij in te gaan op een eventueel gevaar voor recidive.¹³

Ook de Rechtbank 's-Hertogenbosch lijkt zich in de zaak waarin de verdachte werd veroordeeld wegens een opzettelijke brandstichting waarbij twee kinderen werden gedood en levensgevaar voor anderen werd veroorzaakt met name op de vergelding te hebben gericht en achtte geen andere straf dan levenslang passend ‘ter vergelding van hetgeen is gebeurd’.¹⁴

In de strafzaak tegen Willem van E. komt de combinatie van vergelding en beveiliging nadrukkelijk aan de orde. Willem van E. werd veroordeeld wegens het doden van meerdere prostituees. In het verleden was hij eveneens wegens levensdelicten veroordeeld en had toen een gevangenisstraf voor de duur van achttien jaren en tbs gekregen. Na het verlaten van de tbs-kliniek recidiveerde hij. Het Gerechtshof Leeuwarden zag geen andere mogelijkheid dan het opleggen van een levenslange gevangenisstraf en motiveerde deze straf aan de hand van de doelen van vergelding en beveiliging:

‘Die straf wordt verdachte opgelegd ter vergelding van het leed dat hij zijn slachtoffers en hun nabestaanden heeft aangedaan en dient voorts ter bescherming van de maatschappij tegen het grote (recidive)gevaar dat van verdachte uitgaat. Andere, voldoende effectieve, mogelijkheden hiertoe ziet het hof – mede gelet op verdachtes strafrechtelijk verleden en zijn onbehandelbaarheid – niet. De omstandigheid dat de thans bewezenverklaarde feiten verdachte in verminderde mate kunnen worden toegerekend, geeft het hof evenmin aanleiding tot het nemen van een andere beslissing dan hiervoor vermeld.’¹⁵

Bovenstaande rechterlijke uitspraken zijn enkele voorbeelden van de wijze waarop de doelen van vergelding en beveiliging een rol spelen bij de oplegging van de levenslange gevangenisstraf. Soms lijkt één van beide strafdoelen dragend te zijn, soms is het een combinatie van beide.

3 De strafdoelen en executie

Wij hebben ons afgevraagd op welke wijze vergelding en beveiliging terugkomen in de executie van de straf. Duidelijk is in ieder geval dat voor de (voortzetting van de) tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf de aanwezigheid van legitieme penologische gronden, zoals vergelding, afschrikking, preventie en herstel, is vereist door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM).¹⁶ Tegelijkertijd is vereist dat de

13 Hof Amsterdam 13 juli 2007, ECLI:NL:GHAMS:2006:AY3864.

14 Rb. 's-Hertogenbosch 14 april 2005, ECLI:NL:RBSHE:2005:AT3873. Het Hof 's-Hertogenbosch achtte de beide primair ten laste gelegde feiten, medeplegen van moord, bewezen en legde ook een levenslange gevangenisstraf op (20 februari 2006, ECLI:NL:GHSHE:2006:AV2049).

15 Hof Leeuwarden 28 februari 2002, ECLI:NL:GHLEE:2003:AN9014.

16 EHRM 17 januari 2012, nrs. 66069/09 en 130/10 en 3896/10, «EHRC» 2012/65, m.nt. H. van der Wilt (*Vinter e.a. t. Verenigd Koninkrijk*).

veroordeelde tijdens de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf perspectief wordt geboden.¹⁷ Tussen deze twee vereisten lijkt een inherente spanning aanwezig. Kan een veroordeelde daadwerkelijk perspectief worden geboden zonder dat actief wordt getracht om de behoefte aan vergelding en beveiliging – bijvoorbeeld door een op recidivevermindering gerichte behandeling – te verminderen of zelfs weg te nemen?

Het heeft er alle schijn van dat het huidige executiebeleid ervan uitgaat dat de bij de strafoplegging geformuleerde doelen zoals beveiliging en vergelding statische begrippen zijn. Voorheen werden levenslanggestraften door middel van de Volgprocedure langgestraften namelijk ‘gemonitord’. Op die manier werd bekeken of de strafdoelen nog aanwezig waren en kon een met die strafdoelen samenhangend detentieplan worden ontwikkeld in concrete gevallen, op grond waarvan onder meer behandeling kon worden geboden. Deze Volgprocedure hing nauw samen met het destijds geldende gratiebeleid. Tot 1986 is aan nagenoeg alle levenslanggestraften (gerekend vanaf de Tweede Wereldoorlog) gratie verleend.¹⁸ Dat wil evenwel niet zeggen dat over de strafdoelen geen discussie bestond. Het verschil in denken daarover heeft ook in die tijd geleid tot emotionele debatten. Illustratief hiervoor is de politieke en maatschappelijke onrust die ontstond naar aanleiding van de gratieverlening aan de ‘Drie van Breda’.¹⁹

Thans is van een Volgprocedure noch van een gratiebeleid sprake. De Minister van Veiligheid en Justitie heeft in 2009 herinvoering van de Volgprocedure overwogen,²⁰ maar een volgend kabinet is daarop teruggekomen.²¹ De minister geeft aan voorstander te zijn van een persoonsgerichte detentie waarbij aandacht wordt geschonken aan de eventuele wens tot samenplaatsing.²² Daarin is evenwel geen ruimte te ontdekken voor bijvoorbeeld behandelingen gericht op vermindering van recidivegevaar of op inzicht bij de dader.²³ De minister heeft bovendien kenbaar gemaakt dat op resocialisatie gerichte trajecten bij levenslanggestraften achterwege blijven.²⁴

Wel bestaat nog altijd de mogelijkheid dat een levenslanggestrafte op basis van artikel 13 Sr wordt overgeplaatst naar een inrichting voor terbeschikkinggestelden als hij daarvoor vanwege een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens in aanmerking komt. In het recente verleden is van deze mogelijkheid ook gebruikgemaakt.²⁵ Inmiddels is echter ook op dat vlak een beleidswijzing doorgevoerd die ertoe heeft geleid dat aan levenslanggestraften die in een tbs-kliniek zijn geplaatst geen verlof meer mag worden verleend.²⁶

17 O.a. HR 16 juni 2009, NJ 2009, 602, m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 2.8. Zie hierover nader par. 4.1 en m.n. noot 31 en 32.

18 Factsheet levenslang, zie www.forumlevenslang.nl. Zie tevens Van Hattum (2009).

19 Van Hattum (2005), 238.

20 *Kamerstukken II* 2009/10, 32 123 VI, nr. 10.

21 *Aanhangsel Handelingen II* 2011/12, 832, antwoord op vragen 9, 10 en 15 van Kamerlid Schouw (D66). De Hoge Raad is overigens van oordeel dat deze afschaffing ‘niet zonder betekenis is’. Zie HR 16 juni 2009, NJ 2009, 602, m.nt. P.A.M. Mevis.

22 Zo wijst de minister erop dat een persoonlijk detentieplan wordt opgesteld en dat de levenslang gestraften periodiek in een Psychisch Medisch Overleg worden besproken.

23 Zie hierover De Jonge (2013).

24 *Kamerstukken II* 2009/10, 32 123 VI, nr. 10.

25 Zie bijvoorbeeld de casus van Y. als beschreven in het factsheet dat kan worden geraadpleegd op www.forumlevenslang.nl en over deze casus Van Hattum (2013).

26 Art. 2 lid 6 Verlofregeling TBS (Regeling van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie van 24 december 2010, nr. 5679537/10/DJ), houdende regels over de verlening van een machtiging tot verlof aan het hoofd van de inrichting voor verpleging van ter beschikking gestelden).

Deze weergave van het huidige executiebeleid leidt tot de (sombere) conclusie dat in de executiefase niet of nauwelijks wordt voorzien in mogelijkheden tot positieve beïnvloeding van de vergeldingsbehoefte en noodzaak tot beveiliging. De praktijk van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf sluit daarmee naadloos aan bij het huidige strafrechtsklimaat waarin het veiligheidsdenken en repressie centraal staan.

4 Vergelding en beveiliging nader beschouwd

4.1 Beveiliging

De constatering dat het huidige executiebeleid ervan uit lijkt te gaan dat beveiliging een statisch gegeven is, miskent dat de duur van de noodzaak tot beveiliging niet bij voorbaat valt te bepalen, omdat dit aspect afhankelijk is van factoren die per definitie veranderlijk zijn, zoals de persoon van de veroordeelde, zijn leeftijd en de vatbaarheid voor behandeling. Ontwikkelingen daarin zijn door de rechter ten tijde van het opleggen van de straf niet te voorspellen, ook niet in die zaken waarin de levenslange gevangenisstraf alleen uit oogpunt van beveiliging is opgelegd. Daarbij komt dat er voor de rechter ten tijde van de oplegging niet altijd een voldoende duidelijk of volledig beeld is omtrent de persoonlijkheid en geestvermogens van de dader, zoals in de zaak tegen Daniel S. het geval was. Verandering in de beveiligingsbehoefte is geenszins ondenkbaar. De veroordeelde kan berouw gaan tonen, zich openstellen voor therapie, door gedragskundige of medische behandeling tot andere inzichten komen en cetera. Bleichrodt stelt derhalve terecht de (retorische) vraag of er in redelijkheid iets zinnigs kan worden gezegd over het begrip ‘recidiverisico’ over dertig jaar.²⁷ Dit deel van de motivering kan de straf niet per definitie tot aan de dood van de veroordeelde dragen. Alleen al omdat verandering *mogelijk* is, kan heroverweging c.q. toetsing van de straf bij voorbaat niet worden uitgesloten.

Daarbij kan het echter niet blijven. De mogelijkheid dat in ieder geval in bepaalde gevallen het recidiverisico gunstig kan worden beïnvloed, leidt naar onze mening tot de verplichting om de veroordeelde daarvoor mogelijkheden te bieden en om binnen uitdrukkelijke randvoorwaarden te bezien of terugkeer op enig moment mogelijk is en daartoe ook handvatten in de vorm van bijvoorbeeld behandeling en toezicht aan te bieden. Gebeurt dat niet dan zal niet zelden sprake zijn van een *self fulfilling prophecy* in die zin dat de noodzaak tot beveiliging onveranderd aanwezig blijft.

Het achterwege blijven van behandeling zal elke vorm van perspectief op invrijheidstelling kunnen ecarteren; zo wordt de veroordeelde ‘afgeschreven’ en ‘opgeruimd’.²⁸ Daarmee wordt de noodzaak tot beveiliging een statische factor en in onze ogen de executie van de levenslange gevangenisstraf inhumain. Daarbij komt dat het ‘onthouden’ van enige vorm van behandeling op zijn minst problematisch is in het licht van het door de Hoge Raad²⁹

²⁷ Bleichrodt (2006), 10.

²⁸ Vgl. Nagel (1956), 32. Met een veroordeling tot levenslang ‘schrijven wij een mens af, met de tenuitvoerlegging ervan ruimen wij hem op’, aldus Nagel.

²⁹ HR 16 juni 2009, NJ 2009, 602, m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 2.8.

en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens³⁰ vereiste perspectief op invrijheidstelling.³¹ Zo eist de Hoge Raad dat er voor de levenslanggestrafte zowel juridisch, *de iure*, als feitelijk, *de facto*, perspectief op invrijheidstelling is. Bij het achterwege blijven van een behandeling zal in een aantal gevallen bezwaarlijk kunnen worden gesproken van een *de facto*-perspectief.

Een hedendaags (wrang) voorbeeld waarin deze problematiek speelde, is de uitspraak van het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba van 21 september 2012.³² De in 1980 wegens de moord op een jong meisje tot een levenslange gevangenisstraf veroordeelde had een verzoek tot voorwaardelijke invrijheidstelling ingediend. De mogelijkheid van voorwaardelijke invrijheidstelling, die Curaçao sinds 15 november 2011 kent, had voor grote beroering gezorgd. Voor het hof speelt dat bij de beoordeling van het verzoek tot voorwaardelijke invrijheidstelling evenwel geen doorslaggevende rol. Het hof overweegt: ‘aan de behoefte van de samenleving aan vergelding moet na een detentie van ruim 33 jaar geacht worden in voldoende mate te zijn tegemoetgekomen’. Het hof constateert vervolgens dat de delictgevaarlijkheid weinig uitzicht lijkt te bieden op invrijheidstelling in de toekomst. Van groot belang daarbij is dat de verdachte gedurende zijn zeer lange detentie niet is behandeld en niet

‘zoals in het kader van een behandeling gebruikelijk zou zijn, met de veroordeelde is besproken welke omstandigheden hem tot zijn daad hebben gebracht zodat aan de hand daarvan hij inzicht zou hebben kunnen krijgen hoe hij dergelijke omstandigheden kan vermijden of het hoofd kan bieden’.

Het hof acht het dan ook ‘onontbeerlijk dat de komende periode een vorm van behandeling van de veroordeelde plaats zal vinden, waarbij in ieder geval aspecten als delictanalyse, relaties en afwijzing aan de orde dienen te komen’. Hierop volgt een voorzichtige uitnodiging aan de staat: ‘Wellicht dat aan een en ander in het ICN [Instituto Coreccional Nacional, TdB/SM] vorm kan worden gegeven.’ Het hof lijkt zich er dan ook van bewust dat de kans op die noodzakelijke behandeling klein is. Betrokkene verbleef dat moment al dertien jaar in het ICN zonder enige noemenswaardige behandeling; vijf jaar tevoren (in 2008) had het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (CPT) er al op gewezen dat de bejegening van de twee levenslanggestraften in die inrichting tekortschoot vanwege het ontbreken van

30 EHRM 17 januari 2012, nrs. 66069/09 en 130/10 en 3896/10, «EHRC» 2012/65, m.nt. H. van der Wilt (*Vinter e.a. t. Verenigd Koninkrijk*). EHRM 11 april 2006, nr. 19324/02 (*Léger t. Frankrijk*); EHRM 12 februari 2008, nr. 21906/04 (*Kafkaris t. Cyprus*); EHRM 2 september 2012, nr. 36295/02 (*Iorgov II t. Bulgarije*). Gezien de beperkte omvang van ons artikel gaan we niet nader in op dit vereiste perspectief. Zie meer uitgebreid hierover www.forumlevenslang.nl en het themanummer van *Justitiële Verkenningen* over de levenslange gevangenisstraf (2013, afl. 2).

31 Het EHRM heeft meermalen kenbaar gemaakt dat ter voorkoming van een eventuele schending van art. 3 EVRM een *de facto*- en *de iure*-perspectief moet zijn. In hoeverre dat perspectief er in alle gevallen moet zijn of slechts als verdere tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf geen penologisch doel meer dient, is sinds de uitspraak in *Vinter* niet glashelder. Het is de verwachting dat Grote Kamer, waar naar de zaak is verwezen, daarover meer duidelijkheid zal scheppen. Zie hierover meer uitgebreid: Glerum (2013).

32 Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba 21 september 2012, ECLI:NL:OGHAMB:2012:BX8356.

psychologische begeleiding.³³ Op behandeling, hoe nodig ook, lijkt dus weinig kans te bestaan en daarmee ook op invrijheidstelling.

4.2 Vergelding

Voor wat betreft de vergeldingsbehoefte geldt dat deze ten tijde van de oplegging van de sanctie evenmin voor eens en voor altijd kan worden vastgesteld. Zo laat de vrijlating van de hiervoor reeds genoemde ‘Drie van Breda’ zien dat de eens bestaande behoefte aan vergelding niet altijd de tand des tijds doorstaat. In de literatuur is wel verdedigd dat de behoefte om te vergelden in het algemeen afneemt naarmate de tijd verstrijkt.³⁴ Of dat uitgangspunt tegenwoordig nog op brede maatschappelijke steun kan rekenen, moet echter worden betwijfeld. Aan reacties rondom zaken waarin een levenslange gevangenisstraf is opgelegd, lijkt de gedachte ten grondslag te liggen dat een dader van dergelijke feiten nimmer meer op vrije voeten mag komen. Die gedachte spreekt ook uit enkele rechterlijke uitspraken.³⁵ Het vergelden en het vervolgens daarop gemotiveerd baseren van de hoogte van de straf blijft echter een zeer tijdsgebonden, subjectieve en hachelijke bezigheid.³⁶ Hoewel er gevallen denkbaar zijn waarin vergelding reden kan vormen om iemand nimmer meer vrij te laten, is het problematisch als de rechter dat reeds ten tijde van de uitspraak vaststelt.

De idee dat de vergeldingsbehoefte voor eens en altijd kan worden vastgesteld, haalt bovendien de (menselijke) maat uit de vergelding. Zo overwogen Van Bemmelen en Pompe enige jaren na afloop van de Tweede Wereldoorlog dat ‘levenslang (...) de ultieme vergelding [is, TdB/SM] omdat zij iemand voorgoed uit de samenleving haalt en daarmee voor de samenleving dood verklaart’ terwijl ‘aan de andere kant (...) zij niets met vergelding te maken [heeft, TdB/SM], omdat de onbepaaldheid van de straf elke maat uit de vergelding haalt. Hoe kan men een behoorlijke vergelding voor een delict bepalen, als men niet weet hoe lang die vergelding kan duren?’³⁷ Kelk verwoordde het als volgt:

‘Het tijdsverloop op zichzelf doet vrijwel altijd iets met mensen, ongeacht hoe hun relatie met het betrokken misdrijf is, in de zin van enigszins vergeten en verbleken. En een strafrechtelijk systeem dat de doodstraf niet kent heeft in tenminste één opzicht niets te kiezen: dat is het beginsel van resocialisatie op

33 CPT/Inf (2008) 2.

34 Bleichrodt (2006), 10. Vegter ziet vergelding weliswaar als de ultieme reden om levenslang op te leggen, maar stelt daarbij dat die vergelding niet vereist dat de straf ook volledig ten uitvoer wordt gelegd. Vegter (2008), 313.

35 Een voorbeeld hiervan betreft Rb. Assen 11 februari 2000 (Jan S.; niet gepubliceerd) waarin de rechtbank overweegt: ‘De rechtbank is echter van oordeel dat de ernst van de bewezen verklaarde feiten (...) – en het leed dat de verdachte daarmee heeft aangericht – aan de terugkeer van de verdachte in de samenleving in de weg staan.’ Zie ook de strafoplegging in de zaak van Lucia de B. waarin het hof door de oplegging van de levenslange gevangenisstraf naast de maatregel van terbeschikkingstelling lijkt te willen uitsluiten dat de veroordeelde terugkeert in de samenleving. Een veroordeling tot een levenslange gevangenisstraf voorkomt namelijk niet, zo overwoog het hof expliciet, dat de veroordeelde ooit terugkeert in de samenleving. Zie Hof ’s-Gravenhage 18 juni 2004, ECLI:NL:GHSGR:2004:AP2846.

36 Otte (2005), 457. Otte wijst erop dat de straf nauwelijks redengevend is te motiveren. Ook Knigge (1988) wijst erop dat de vergelding verschilt van tijd tot tijd en van plaats tot plaats.

37 Zie Van Bemmelen & Pompe (1963).

het moment dat een ieder geacht kan worden daarvoor voldoende ‘rijp’ te zijn. Wat de dader zelf betreft kan een detentie van een groot aantal jaren invloed op zijn ontwikkelingen hebben, zelfs – naast de reeds genoemde negatieve effecten – ook in zeer bescheiden positieve zin: dit kan bijvoorbeeld voortkomen uit een behandeling van zijn stoornissen en/of uit zijn deelname aan diverse activiteiten met een gunstige invloed, uit zijn contacten met stafleden etcetera. Aldus kan hij zich er toe in staat tonen een zeker menselijk vertrouwen te herwinnen. Dit alles wijst in de richting van de menselijke maat van de vergelding, welke ruimte laat voor een uiteindelijk bijvullen van de strafmaat naar gelang van het bereiken van nieuwe omstandigheden en wellicht zelfs van een nieuwe persoonlijke levensfase.³⁸

Verder dringt zich de vraag op of een levenslanggestrafte die ten tijde van het gepleegde feit kampte met (ernstige) psychiatrische en/of psychische problematiek, en die mogelijk zelfs verminderd toerekeningsvatbaar was, enkel op grond van de vergeldingsgedachte zijn leven lang gedetineerd dient te worden gehouden.³⁹ Hoewel het uitgangspunt dat de straf niet zwaarder mag zijn dan de schuld niet in Nederland van toepassing is, wordt de opvatting dat dit uitgangspunt bij de strafoplegging zeker niet misstaat breed gedragen en lijkt zij ook te worden gehanteerd.⁴⁰ Zo betoogde Jörg dat ‘uit de opstelling dat het schuldverwijt dat iemand kan worden gemaakt een matigende werking heeft op de maximaal op te leggen straf’ voortvloeit dat een ‘levenslange gevangenisstraf voor iemand die verminderd toerekenbaar’ is vrijwel niet bestaansbaar is.⁴¹ Wat hier ook van zij, het blijft op zijn minst ongemakkelijk om een verminderd toerekeningsvatbare dader die een levenslange gevangenisstraf heeft opgelegd gekregen op grond van vergelding tot aan zijn dood gedetineerd te houden.

Ook voor vergelding geldt dus dat het niet gaat om een absoluut, onveranderbaar begrip. Vergelding is niet alleen daad-, maar ook dadergericht. Een positieve verandering in de persoon van de dader zal dus van invloed *kunnen* zijn op de (voortdurende) vergeldingsbehoefte.

38 Kelk (2004), 463-464.

39 Overigens is niet precies bekend hoeveel levenslang gestraften kampen met een psychische stoornis, zo constateren Van Hattum (2013), 72 en Braun (2013), 113.

40 Zie bijvoorbeeld Bleichrodt 2006, 8: ‘Ten derde zou de oplegging van levenslange gevangenisstraffen aan verminderd toerekeningsvatbare verdachten kunnen worden tegengegaan als zou worden aanvaard dat uit het beginsel géén straf zonder schuld logisch voortvloeit dat de straf de mate van schuld niet mag overschrijden. De Hoge Raad wil hier tot op heden niet van weten, maar heeft nog niet inzichtelijk gemaakt waarom die gedachtegang niet zou opgaan.’

41 HR 22 maart 2005, ECLI:NL:HR:2005:AS5881, onder punt 25. Zeer stellig over dit beginsel was ook Leijten (conclusie voor HR 4 juni 1985, NJ 1986, 95, m.nt. G.E. Mulder.): ‘En toch lijkt mij hier sprake van een ongeschreven rechtsbeginsel waarvan het hele strafrecht is doordrenkt, een verworvenheid, die laat men ze consequent los, tot barre consequenties moet leiden.’

Dit brengt naar onze mening mee dat de veroordeelde de kans moet krijgen om aan zijn rehabilitatie te werken, bijvoorbeeld door behandeling en begeleiding.⁴² Om met Vegter te spreken: ook vergelding verplicht.⁴³ Door het toetsen van de vergeldingsbehoefte en het voorzien in mogelijkheden tot rehabilitatie wordt aan de gedachte dat ook de vergelding niet voor eens en altijd kan worden vastgesteld tegemoet gekomen zonder dat overigens wordt uitgesloten dat de straf tot aan het einde van het leven draagt.

5 Invoering van een rechterlijke toets

Uit het voorgaande volgt dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf aanpassing behoeft. Wij achten zowel invoering van een rechterlijke toets na verloop van een bepaald aantal jaren executie, als invoering van een Volgprocedure wenselijk. De gratieprocedure is daarvoor naar onze mening niet een goed instrument. Het is namelijk een politieke beslissing waarvoor de minister door de Tweede Kamer ter verantwoording kan worden geroepen, zoals in het verleden bijvoorbeeld bij de 'Drie van Breda' is gebeurd. Vanuit het oogpunt van democratische verantwoording is dat positief te noemen, maar tegelijkertijd brengt het de minister in een electoraal kwetsbare positie waardoor op zijn minst de vraag kan worden gesteld of de beslissing op het gratieverzoek vrij is van politieke belangen. De daadwerkelijke duur van de levenslange gevangenisstraf is bovendien in sterke mate afhankelijk van de politieke wind die waait en daarmee in hoge mate willekeurig. Dat levenslanggestraften in het huidige politieke klimaat de wind tegen hebben, is inmiddels wel duidelijk.

De gratieprocedure ontbeert bovendien belangrijke rechtswaarborgen voor de veroordeelde (en de samenleving). Een belangrijk bezwaar is dat de gratieprocedure geen vooraf vastgestelde, duidelijk omlijnde procedure behelst waarbij na verloop van een bepaalde tijd wordt getoetst of de voortzetting van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf gelet op de strafdoelen noodzakelijk is. Het indienen van een gratieverzoek is thans afhankelijk van het initiatief van de veroordeelde. Ook ontbreken termijnen waarbinnen een beslissing op het verzoek moet zijn genomen. Dat heeft er in geresulteerd dat gratieprocedures meer dan twee jaar en in sommige gevallen zelfs bijna drie jaar duurden voordat daarop negatief werd beslist.⁴⁴ Verder is er geen recht op een mondelinge behandeling of een recht om deskundigen of getuigen op te roepen die bijvoorbeeld zouden kunnen verklaren over de psychische toestand van de levenslanggestrafte. De gratieprocedure is bovendien niet openbaar waardoor controle op de beslissing op het verzoek en zicht op het door de minister gevoerde beleid ontbreekt. De gratieprocedure biedt door dit alles zeer weinig rechtszekerheid.

Wij vinden het derhalve wenselijk dat er een rechterlijke toets komt.

42 Aanknopingspunten voor dit standpunt zijn ook af te leiden uit bijvoorbeeld het Green Paper on the approximation, mutual recognition and enforcement of driminal sanctions in the European Union, Brussels: 30 april 2004 (COM)2004 334 final (afkomstig van de Europese Commissie), 51: *'Abolishing life imprisonment would be justified from the point of view of the objective of reeducating and rehabilitating the offender. As is well known, a person's conduct can change during imprisonment and the absence of all hope of ever being release will not stimulates efforts at reintegration.'*

43 Vegter (2008), 313.

44 Van Hattum (2005), 240.

Het Forum Levenslang heeft een wetsvoorstel tot invoering van een voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften voorgesteld dat aan deze wens tegemoetkomt.⁴⁵ Dit wetsvoorstel sluit zo veel mogelijk aan bij de huidige regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling (art. 15 e.v. Sr). Een belangrijk verschil is evenwel dat de voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften – anders dan bij de regeling voor tijdelijk gestraften – niet automatisch na verloop van een bepaalde tijd wordt verleend. Voorwaardelijke invrijheidstelling aan een tot levenslang veroordeelde kan pas worden verleend na een daartoe strekkend verzoek van de veroordeelde of een vordering van het Openbaar Ministerie en op grond van een rechterlijke beslissing waaraan gedragsrapportages betreffende de veroordeelde ten grondslag liggen. Aan de invrijheidstelling kunnen naast de algemene voorwaarde dat geen strafbare feiten mogen worden gepleegd ook bijzondere voorwaarden worden gesteld. De vroegst mogelijke datum van invrijheidstelling is in het wetsvoorstel gesteld op twintig jaren, gelijk aan het moment van invrijheidstelling van gestraften tot de maximale tijdelijke gevangenisstraf van dertig jaren.⁴⁶

De Minister en Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie hebben vooralsnog afwijzend op deze voorstellen gereageerd. Zij wijzen erop dat levenslang in beginsel levenslang is en dat de rechter een weloverwogen beslissing neemt om een levenslange gevangenisstraf op te leggen.⁴⁷

De rechterlijke toetsing staat (uiteeraard) niet op zichzelf. In het voorgaande is benadrukt dat de noodzaak tot beveiliging van de samenleving en de behoefte aan vergelding kunnen veranderen en dat dit temeer geldt naarmate de betrokkene daartoe de noodzakelijke instrumenten krijgt aangeboden. De mogelijkheid tot positieve verandering impliceert naar onze mening een verplichting te faciliteren bij het bewerkstelligen van die verandering en het monitoren van de ontwikkeling van de gedetineerde. Doet men dat niet dan zullen de noodzaak tot beveiliging en vergelding al snel statische begrippen worden, terwijl bovendien de gedetineerde vrijwel niet in staat zal zijn eventuele veranderingen ten positieve, aan te kunnen tonen. Dit systeem van begeleiding en ‘monitoring’ zou vorm kunnen krijgen in de herinvoering van de Volgprocedure. Ook hiervoor heeft het Forum Levenslang een eerste aanzet geschreven die in grote lijnen aansluit bij de vroegere Volgprocedure.⁴⁸

Invoering van het wetsvoorstel en de Volgprocedure zoals die ons voor ogen staan zal waarschijnlijk niet tot minder opleggingen van de levenslange gevangenisstraf leiden. Eerder valt het omgekeerde te verwachten omdat de rechter de consequenties van zijn oordeel beter kan overzien. De rechter weet zich in dat geval immers verzekerd van een herbeoordeling waarbij de naar hun aard potentieel veranderlijke strafdoelen als vergelding en beveiliging opnieuw tegen het licht worden gehouden, terwijl de gedetineerde een kans blijft houden op terugkeer in de samenleving. De tenuitvoerlegging van de levenslange

45 Zie www.forumlevenslang.nl voor het integrale wetsvoorstel. In dat licht is tevens het vermeldenswaardig het feit dat het CPT naar aanleiding van een bezoek aan Bulgarije vrij recent kenbaar heeft gemaakt dat ‘conditional release (parole)’ mogelijk zou moeten zijn voor levenslanggestraften (zie het verslag aan de Bulgaarse regering naar aanleiding van het bezoek dat het CPT van 4 tot 10 mei 2012 bracht aan Bulgarije (CPT/Inf (2012) 33), par. 32. Zie hierover tevens Van Zyl Smit (2013), 12-30, i.h.b. 12.

46 Het wetsvoorstel en de bijbehorende memorie van toelichting zijn te vinden op www.forumlevenslang.nl. Zie voorts De Bont & Meijer (2013).

47 *Kamerstukken II* 2009/10, 32 123 VI, nr. 10 (brief van de Minister en Staatssecretaris van Justitie d.d. 16 oktober 2009).

48 Zie www.forumlevenslang.nl.

gevangenisstraf wordt door ons voorstel echter meer humaan en doet meer recht aan de strafdoelen beveiliging en vergelding zonder dat daarbij de levenslange straf feitelijk wordt afgeschaft.

Geraadpleegde literatuur

- Bemmelen, J.M. van & W.P.J. Pompe (1963): Gratie voor oorlogsmisdadigers, *NJB*, 62-65.
- Bleichrodt, F.W. (2006): *Een leven lang*, Deventer, Kluwer.
- Bont, T. de & S. Meijer, (2013): Perspectief voor levenslanggestraften, *Justitiële Verkenningen*, 2, 120-136.
- Braun, P.C. (2013): Perspectiefverlies bij levenslange gevangenisstraf en longstay-tbs-kader. Overeenkomsten en verschillen, *Justitiële Verkenningen*, 2, 109-119.
- Gaarthuis, R.S.T. (2007): De levenslange gevangenisstraf in Engeland en Wales: een reconstructie, in: *Ontmoetingen: Voordrachtenreeks van het Lutje Psychiatrisch-Juridisch Gezelschap*, 54-56.
- Glerum, V. (2013): De levenslange gevangenisstraf: uitlevering en overlevering aan Nederland, *Justitiële Verkenningen*, 2, 31-79.
- Hattum, W.F. van (2005): Het irrationele van de levenslange gevangenisstraf, in: Harteveld, A., D.H. de Jong, E. Stamhuis (red.), *Systeem in ontwikkeling, Liber Amicorum G. Knigge*, Nijmegen, WLP, 244-245.
- Hattum, W.F. van (2009): In de daad een mens. De gratieprocedure levenslanggestraften: Departementaal beleid en magistratisch toezicht, vroeger en nu, *DD*, 325-352.
- Hattum, W.F. van (2013): Het aanzien van de staat, *Justitiële Verkenningen*, 2, 73-75.
- Jonge, G. de (2013): Naar een compensatoir regime voor levenslang- en zeer langgestraften, *Justitiële Verkenningen*, 2, 96-107.
- Kelk, C. (2004): 'De zwaarst veroordeelden en hun perspectieven: geen vrijheidsbeneming zonder einde', in: M. Boone e.a. (red.), *Discretie in het strafrecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 267-290.
- Knigge G. (1988), *Het irrationele van de straf* (oratie Groningen), Arnhem, Gouda Quint.
- Nagel, W.H. (1956): *Het strafrecht en de onmens*, 's-Gravenhage: Bert Bakker-Daamen.
- Otte, M. (2005): De vergelding van Knigge, in: Harteveld, A., D.H. de Jong & E. Stamhuis (red.), *Systeem in ontwikkeling, Liber Amicorum G. Knigge*, Nijmegen: WLP, 451-460.
- Vegter, P.C. (2008): 'Levenslang in perspectief: ook vergelding verplicht!', *Sancties*, 313-316.
- Zyl Smit, D. van (2013): De levenslange gevangenisstraf internationaal vergeleken, *Justitiële Verkenningen*, 2, 12-30, i.h.b. 12.